

ЖИТТЄВИЙ ВИБІР ЯК ТВОРЧЕ САМОЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Статтю присвячено дослідженню проблем життєвого вибору як творчого самоздійснення особистості. Акцентовано увагу на тому, що аналіз життєвого шляху людини як послідовності життєвих подій, її виборів і рішень даватиме повне уявлення про спрямованість внутрішнього світу особистості, еволюцію її ціннісних орієнтацій. Зазначено, що життєвий вибір є механізмом кардинальної трансформації життєвих смислів, джерелом особистісних трансформацій, процесом розгортання життєвих задумів та структурування відповідно до них власних перспектив.

Ключові слова: життєвий вибір, життєві смисли, самоздійснення особистості, ціннісні орієнтації.

Статья посвящена исследованию проблем жизненного выбора как творческого самоосуществления личности. Акцентируется внимание на том, что анализ жизненного пути человека как последовательности жизненных событий, его выборов и решений будет давать полное представление о направленности внутреннего мира личности, эволюцию её ценностных ориентаций. Отмечено, что жизненный выбор является механизмом кардинальной трансформации жизненных смыслов, источником личностных трансформаций, процессом развертывания жизненных проектов и в соответствии с ними структуризации собственных перспектив.

Ключевые слова: жизненный выбор, жизненные смыслы, самоосуществление личности, ценностные ориентации.

Актуальність проблеми визначається радикальними змінами, що відбуваються як у житті суспільства загалом, так і в житті окремих його суб'єктів. Зміни в економічній, політичній, духовній та інших сферах породжують нові життєві ситуації, досвід розв'язання яких у людини відсутній. Внаслідок цього особливого значення набуває те, який вибір зробить людина, оскільки саме від нього залежить вектор і характер її подальшого розвитку. Ефективний вибір сприяє, а неефективний – ускладнює досягнення людиною вершин особистісного та професійного росту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що до проблеми вибору зверталися представники різних галузей знань. Зокрема, в сучасній філософії зроблено спроби осмислити сутність вибору, його свободу, діалектику можливості та реальності при

здійсненні вибору (Б.Є. Бродський, Г.Є. Васильєв, Б.М. Кедров, В.І. Корнієнко та ін.); в етиці розглядають переважно моральний вибір, його моральні аспекти, моральний конфлікт як апогей вибору та відповідальність за вибір (С.Ф. Анісімов, Р.Г. Апресян, Є.Л. Дубко та ін.). В екзистенційній філософії і психології (М. Хайдеггер, Ж.-П. Сартр, А. Камю та ін.), в гуманістичному (А. Маслоу та ін.) і феноменологічному (К. Роджерс та ін.) напрямках психології вибір визначається лише власне суб'єктом вибору, тобто людиною, яка, здійснюючи вибір, є архітектором власного життя, визначає вектор свого розвитку і самоактуалізується, будучи відповідальною за свій вибір. У когнітивній психології (К. Левін, Л. Фестінгер та ін.), символічному інтераціоналізмі (Дж. Мід, Р. Харре та ін.), диспозиційному (Г. Айзенк, Р. Кеттел, Г. Оллпорт та ін.) і соціально-біхевіористичному (А. Бандура та ін.) напрямках психології, акмеології (К.О. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьєв, О.О. Бодальов, А.А. Деркач та ін.) і діяльнісному психологічних підходах (А.В. Брушлинський, С.Л. Рубінштейн, О.М. Леонтьєв та ін.) вибір людини обумовлюється відповідно суб'єктивними й об'єктивними факторами, зовнішньою і внутрішньою ситуаціями, психічними особливостями особистості, зовнішніми обставинами, досвідом, ціннісними орієнтаціями людини.

В сучасній вітчизняній психології також представлено окремі ґрунтовні теоретико-експериментальні і прикладні дослідження, змістовні публікації у періодиці, монографії, пов'язані з розглядуваною проблемою (Я.В. Васильєв, З.С. Карпенко, Т.М. Титаренко та ін.).

Проте, незважаючи на поліаспектність вивчення означеного феномена, досі залишається відкритим питання про те, які суб'єктивні характеристики впливають на життєвий вибір людини, як вони взаємодіють, чи є серед них домінанти, і які їх взаємовідношення тощо.

Мета статті полягає в дослідженні проблем життєвого вибору як важливого етапу самоздійснення особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вибір, як атрибут життєдіяльності людини, є надзвичайно складним і поліаспектним психологічним феноменом. Упродовж життя людина здійснює низку актів найрізноманітнішого вибору в різних сферах і на різних рівнях: психологічному, етичному, соціальному тощо. Вибір людини має як рушійні та спрямовуючі сили, так і регулятивні можливості.

В певному сенсі дії людини – це акти її вибору, різні за змістом, спрямованістю, способом реалізації, з якими пов'язане її життя. Отже, вибір є універсальним феноменом людського буття, його

перманентною характеристикою, провідною сутнісною властивістю людини.

У сучасній науковій літературі однозначного визначення поняття “вибір” не існує. Філософи, психологи, етики, соціологи його визначають по-різному, що, мабуть, пов’язано як з різними рівнями дослідження людини і, відповідно, її вибору, так і з тим, що види останнього поліаспектні за різними ознаками: спрямованістю їх змісту, галузі прояву, ступенем інтенсивності творчих зусиль суб’єкта, значущістю.

Так, філософи [4] визначають вибір як формування послідовності дій задля досягнення певної мети на основі діалектики можливості та реальності й конкретної інформації про виборну ситуацію, що забезпечує свободу вибору. Специфічно людський вибір – це вибір з низки можливих вчинків того, який буде перетворено в дійсний вчинок. Іншими словами, зробити вибір – означає, вирішити, яку з об’єктивно існуючих можливостей буде перетворено в дійсність.

В етиці вибір людини визначається в моральному аспекті. Моральний вибір – акт моральної діяльності, пошуків особистості, що виражається у свідомій перевазі певної системи цінностей, лінії поведінки чи конкретного варіанта вчинку, коли людина самостійно повинна прийняти моральне рішення і забезпечити його реалізацію [9, с. 49-50].

У психології займаються в основному дослідженням закономірностей і механізмів психічної діяльності безвідносно до проблем моральної свідомості та морального вибору.

У психологічних дослідженнях робиться акцент на вивченні вибору людини в контексті проблеми самовизначення, самореалізації особистості (Л.С. Кравченко та ін.). Йдеться про життєві вибори, в основі яких лежать, як правило, основні світоглядні принципи, що визначають життєву стратегію суб’єкта.

Життєвий вибір розуміють як зразок реальної поведінки, в якому віддзеркалюється світогляд, тобто орієнтація особистості на прийнятті нею соціально значущі, “базові” цінності. Іншими словами, життєві вибори розглядаються як варіанти реалізації ціннісних орієнтацій особистості.

Ціннісний аспект вибору людини є особливо значущим, оскільки, за М. Вебером, кожний людський акт постає осмисленим лише у співвіднесенні з цінностями, у світлі яких актуалізуються і норми поведінки, і індивідуальні цілі людей. Із форм існування цінностей [6, с. 442] для психології найбільш відповідною є соціальні цінності, що входять у психологічну структуру особис-

тості як особистісні цінності, і є одним із джерел мотивації її поведінки. Для особистісних цінностей характерні ієрархічність, високий рівень усвідомленості, що проявляється у вигляді ціннісних орієнтацій. Ціннісні орієнтації розглядають як сукупність важливих якостей внутрішньої структури особистості, що є для неї особливо значущими, і утворюють певну основу свідомості і поведінки останньої та безпосередньо впливають на її вибір.

Можливість особистості робити життєві вибори передбачає наявність у її психіці певної структури, на підґрунті якої цей вибір здійснюється. Такою структурою, за Р. Меєм, є інтенційність, завдяки якій ми поступово усвідомлюємо набутий досвід й адекватно уявляємо своє майбутнє. Інтенційність постулюється як функціональне ядро особистості, що бере участь у всіх її життєвих виборах (Ш. Бюлер).

Життєвий вибір, на нашу думку, актуалізується у біфуркаційних точках життєвого шляху, тобто у точках переходу суб'єкта вибору з одного стану, положення в якісно новий. Атрибутом чи, точніше, сутністю такого перехідного моменту в житті людини є процес вибору.

В аспекті життєвого шляху людини (її біографії) як історії формування і розвитку особистості в певному суспільстві життєвий вибір визначається як переломний момент. Саме аналіз життєвого шляху людини як послідовність життєвих подій, її виборів і рішень може дати повне уявлення про спрямованість внутрішнього світу особистості, еволюцію її ціннісних орієнтацій. Жодну життєву подію не можна зрозуміти без співвіднесення її з хронологічним віком індивіда на момент здійснення цієї події, соціальною приналежністю, історичною епохою, календарною датою події й особистісним смислом останньої для суб'єкта [8].

Поняття життєвого вибору належить до проблеми життєвого шляху і може використовуватися задля вивчення й опису життєвого шляху особистості з позицій загальної психології. Підхід до життєвого шляху з боку життєвого вибору дає можливість уявити життя людини не лише через послідовність низки подій, але і як результат власної активності особистості. Здійснюючи життєві вибори, людина виступає як автор, творець свого життєвого шляху, суб'єкт життєдіяльності.

На думку Л.С. Кравченко [3], життєвий вибір – це переломний момент на життєвому шляху, який має свою структуру і внутрішні тенденції, що свідчать про спрямованість особистості, способи її взаємодії зі світом і рівень розвитку.

У всіх сферах життя людина стоїть перед проблемою вибору: ідеалів, професії, місця роботи та проживання, форм спілкування і

його кола, проведення дозвілля, супутника життя тощо. Здійснюючи вибір, людина всебічно аналізує все, що відбувається у ході вирішення своїх життєвих проблем. Таким чином, головна функція даного вибору – життєтворчість, що формує особистість.

У другій половині ХХ століття в межах психологічної науки виокремилася самостійна галузь знання – психологія життя особистості, що ґрунтується на парадигмі життєтворчості. За такого підходу особистість розглядається як суб'єкт життєтворчості, який творчо розробляє і здійснює свій особистий життєвий проект, а також відповідає за власну долю.

Психологія життя характеризується трьома завданнями: досліджує першооснову індивідуального існування людини як прояву її соціального буття; розкриває психологічні механізми індивідуального життєздійснення; вивчає шляхи досягнення повноти й цілісності індивідуального буття, умови набуття особистісного статусу суб'єкта життєтворчості [5, с. 5].

Життєтворчість проявляється у найрізноманітніших аспектах психічного життя – діяльності (К. Абульханова-Славська та ін.), дії (В. Зінченко та ін.), мисленні (О. Тихомиров та ін.), мотивації (Л. Божович та ін.), активності (В. Петровський та ін.), цілеутворенні (К. Абульханова-Славська та ін.) [10].

Життєтворчість – це духовно-практична діяльність особистості, спрямована на проектування, планування, програмування і творче здійснення нею свого індивідуального життя. Особистість у цьому процесі постає розвиненою індивідуальністю, суб'єктом індивідуального життя, а об'єктом творчих діянь особистості є її власне життя [5, с. 7].

Здібності, які стосуються життєтворчості, передбачають здатність людини орієнтуватися у життєвих ситуаціях, реалістично їх оцінювати, робити вибір, що забезпечує успіх; обирати найдосконаліші способи розв'язання певних життєвих завдань; уміння “прораховувати” наслідки рішень і дій у ситуаціях підвищеного ризику; будувати свої стосунки з іншими людьми; “виходити” зі стану психічного напруження, стресу тощо.

Життєвий вибір – це зважене, свідоме рішення, яке визначає головну стратегію життєздійснення; довільний акт, що на певному етапі життєвого шляху формує напрямок подальшого розвитку. Власне в акті вибору експлікується, виявляється суб'єктність як така. Якщо людина уникає вибору, не робить його вчасно, вона потрапляє у кризову життєву ситуацію, яка все одно примушує її опинитися перед цим самим вибором, але вже у максимально загостреній, екстремальній формі [11, с. 22].

За Дж. Келлі, людина обирає для себе ту альтернативу, яка, на її думку, сприятиме розширенню та більшій визначеності її світу. Вибір має відношення передусім до людських дій, а не до зовнішніх подій життя, тому людина може впливати на події лише через зміни самої себе, через перетворення своїх конструктів.

Ситуацію життєвого вибору можна розглядати як ситуацію зустрічі, про яку не завжди можна сказати, чи є вона бажаною, корисною, значущою. Кожний вибір є спробою ризикувати, експериментувати із собою та власним життям, спробою посправжньому творити свій новий життєвий світ.

Вибір обмежує і, обмежуючи, спрямовує. Спрямовуючи активність особистості, вибір її мотивує, тобто енергетично забезпечує (або за певних умов не забезпечує) подальші світоперетворення [11, с. 22].

Екзистенційний підхід тлумачить творче самоздійснення як вільний вибір, постійне розв'язання проблемних ситуацій.

В екзистенціалізмі вибір має особливу значущість задля визначення людської сутності. Так, М. Хайдеггер вважає, що вибір обумовлений для людини необхідністю постати перед обличчям Ніщо, як останньою можливістю свого буття – смертю. Актом вибору перед обличчям Ніщо людина виявляє і для себе, і для світу, що їй “каже” в цей момент буття. Хайдеггер зосереджується на індивідуальному началі в бутті людини – особистісному виборі, відповідальності, пошуках власного Я, ставлячи при цьому екзистенцію у зв'язок зі світом загалом.

Погоджуючись з Хайдеггером у тому, що усякий вибір є справою бажання людини і завжди виправданий, Ж.-П. Сартр розходиться з ним у питанні про людську природу чи сутність, наявність якої він заперечує. На його переконання, людське існування цілком визначається “тотальним вибором” – людина творить себе сама, немає ніяких наперед заданих цінностей. Одночасно, на рівні свого психологічного “Я” вона не вільна, а позбавлена можливості вибору, більше того – її обирають, нею маніпулюють.

На думку Сартра, людина постійно будує сама себе аж до дрібниць, їй нічого не дано, і вона повинна сама постійно вбудовувати свою фактичність у власний універсум. Людина постійно здійснює “суверенний вибір” у своїх вчинках і загалом у поведінкових актах.

А. Камю, на відміну від Ж.-П. Сартра, стверджує незмінність людської природи, з постійно їй властивими моральними цінностями. Він каже, що життя не є “постійний вибір”, але, водночас, “неможливо уявити життя, позбавлене усякого вибору” [2, с. 124].

Камю виходить з розуміння проблеми вибору як проблеми пошуку сенсу життя.

Екзистенційний вибір не універсальний, не присутній постійно як фактор людського буття. Він дозволяє людині одномоментно зробити свій вибір (стати людиною чи не стати, жити чи не жити, жити чи існувати). Але задля того, щоб “бути” чи “не бути” людиною одного акту самоздійснення чи самозаперечення “тут і тепер” недостатньо, оскільки потрібно зуміти залишатися людиною упродовж відведеного часу. У цьому контексті М. Мамардашвілі зазначав, що людині в житті необхідно постійно здійснювати зусилля волі задля того, щоб залишатися у “вертикальному положенні”, не втратити людську гідність, що є прерогативою життєвого вибору людини загалом, всіх його видів, як атрибутів життєдіяльності людини.

Отже, самотійність – найважливіша характеристика екзистенційного вибору. Здатність спиратися на себе є однією з необхідних умов справжнього спілкування і співпраці. Якщо її немає, то замість справжнього спілкування виникають різні форми взаємної маніпуляції [11, с. 22].

Визнання значущості вибору та його обумовленості людиною характерно для гуманістичного й феноменологічного напрямів у психології, де зазначається, що кожна людина є головним архітектором своєї поведінки і життєвого досвіду; люди – мислячі істоти, такі, що переживають, вирішують і вільно обирають свої дії. Основною моделлю цих напрямків є відповідальна людина, яка вільно здійснює вибір серед представлених можливостей [12, с. 483].

А. Маслоу стверджував, що, якщо уявляти життя як процес виборів, то самоактуалізація означає – в кожному виборі вирішувати на користь зростання. Людям часто доводиться обирати між власним зростанням і безпекою, прогресом і регресом. Кожен вибір має позитивні і негативні аспекти. “Не можна мудро обирати життя, – зауважував Маслоу, – якщо ти не смієш прислуховуватися до себе, власної самоті, в кожен момент життя” [12, с. 382]. Здатність “кращого життєвого вибору” розвивається, коли людина вчиться вірити своїм судженням й інстинктам і діяти згідно з ними. А. Маслоу припускав, що це веде до кращих виборів того, що конституційно правильно для кожного індивідуума – виборів як в окремих сферах життя, так і складних життєвих проблемах.

На думку К. Роджерса, вибір людини визначає, в якому напрямку буде здійснюватися розвиток особистості. Іншими словами, люди здатні робити вільний вибір і бути активними у формуванні свого життя [12, с. 551-552]. В контексті клієнт-

центрованої терапії К. Роджерс включає вибір у структуру інсайту і розглядає конструктивний вибір, особливо той його етап, який він називав “творчою волею”. Роджерс стверджував, що такий вибір “в основному полягає у виборі між цілями, одна з яких дає негайне, але тимчасове задоволення, а інша передбачає задоволення постійне, але з відстрочкою” [7, с. 233]. При цьому Роджерс наполягає на тому, що вибір повинна здійснювати сама людина, “завдяки чому вона суттєво підвищує імовірність того, що рішення буде конструктивним і потягне за собою низку позитивних дій, які застосовуватимуться для реалізації конструктивного вибору” [7, с. 234].

Очевидно, що представники екзистенційної філософії, гуманістичної і феноменологічної психології пов’язують здійснення вибору з власне суб’єктом.

У більшості випадків, за Л.С. Кравченко [3], життєвий вибір містить моральний аспект і може постати як вибір моральний, проте не зводить його до останнього. Цілком імовірно, що аналіз можливостей, альтернатив і переваг здійснюватиметься без урахування морального аспекту вибору. Відтак, моральний вибір є певним зрізом життєвого, має свою специфіку і не збігається за об’ємом з останнім.

Провідним для нашого дослідження є акмеологічний підхід (К.О. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьєв, В.Г. Зазикін та ін.). Акмеологія розглядає закономірності, умови і фактори, що забезпечують вищі рівні досягнення в певній галузі діяльності при максимальній орієнтації на типологічну своєрідність особистості в процесі її росту. При цьому саме від ефективності вибору, що є результатом оцінки особистістю об’єктивних і своїх можливостей, потреб і здібностей, знання найоптимальніших і адекватних способів самореалізації, залежить посилення суб’єктивного статусу зростаючої особистості.

З позиції акмеології вибір людини розглядається як шлях реалізації свого “Я” (концепція персоналізації В.А. Петровського, теорія активного відображення особистістю довкілля К.О. Абульханової-Славської та ін.). Зокрема, стверджується, що питання узгодженості, співрозмірності суб’єктивних і об’єктивних факторів діяльності вирішуються не поза людиною, а саме за допомогою особливої її активності. Вона мобілізує активність у необхідних, а не будь-яких формах, у потрібний, а не зручний час тощо і водночас діє за власною спонукою, використовує свої здібності, ставить свої цілі. Крім того, вибір принципу дії чи прийняття певного рішення є своєрідним самовизначенням суб’єкта, що змінює співвідношення попередніх і наступних етапів

діяльності і визначає їх психологічний характер. Здійснюючи вибір, суб'єкт з урахуванням своїх індивідуальних особливостей (можливостей і недоліків) узгоджує систему своїх особистісних якостей (почуттів, мотивації, волі) з системою об'єктивних умов і вимог розв'язуваного завдання [1].

Отже, життєвий вибір є механізмом кардинальної трансформації життєвих смислів, джерелом особистісних трансформацій, процесом розгортання життєвих задумів та структурування відповідно до них власних перспектив.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що: 1) життєвий вибір – атрибут всього життєвого шляху людини; 2) життєвий вибір актуалізується у точках біфуркації життєвого шляху людини; 3) життєвий вибір характерний для всіх сфер життєдіяльності людини і є переломним моментом на його життєвому шляху. Крім того, вибір принципу дії чи прийняття певного рішення особистістю є своєрідним її творчим самовизначенням, що змінює співвідношення попередніх і наступних етапів діяльності та визначає їх психологічний характер.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в експериментальному вивченні життєвого вибору особистості.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 301 с.
2. Камю А. Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство / А.Камю. – М. : Политиздат, 1991. – 415 с.
3. Кравченко Л.С. Жизненный выбор личности (психологический анализ) : дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.01 / Людмила Савватьевна Кравченко. – М., 1987. – 276 с.
4. Левин Г.Д. Свобода воли. Современный взгляд / Г.Д. Левин // Вопросы философии. – 2000. – № 6. – С. 71-86.
5. Мистецтво життєтворчості особистості : Наук. – метод. посібник [У 2 ч.] / Ред. рада : В.М. Доній, Г.М. Несен, Л.В. Сохань, І.Г. Єрмаков та ін. – К. : ІЗМН, 1997. – Ч. 1 : Теорія і технологія життєтворчості. – 392 с.
6. Психология. Словарь / [ред. А.В. Петровский, М.Г. Ярошевский]. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
7. Роджерс К. Консультирование и психотерапия. Новейшие подходы в области практической работы / Карл Роджерс. – М. : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 464 с.
8. Рубинштейн С.Л. Человек и мир / С.Л.Рубинштейн // Проблемы общей психологии. – М. : Педагогика, 1973. – 424 с.

9. Словарь по этике / [ред. И.С. Кон]. – М. : Политиздат, 1983. – 445 с.
10. Сухоруков А.С. Жизнетворчество личности в динамике её смысловой системы : автореф. дис. на соиск. учёной степени канд. психол. наук : спец. 19.00.01 “Общая психология, психология личности, история психологии” / А.С. Сухоруков. – М., 1997. – 24 с.
11. Титаренко Т.М. Сучасна психологія особистості / Тетяна Михайлівна Титаренко. – К. : Марич, 2009. – 232 с.
12. Хьелл Л. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб. : Питер Пресс, 1997. – 608 с.

The article is sanctified to research of problems of vital choice as creative self-realization of personality. Attention is accented on that analysis of course of life of man as a sequence of vital events, his elections and decisions will give a complete idea about the orientation of the inner world to personality, evolution of her valued orientations. It is marked that a vital choice is the mechanism of cardinal transformation of vital senses, source of personality transformations, process of development of vital projects and in accordance with them structouration of own prospects.

Keywords: vital choice, vital senses, self-realization of personality, valued orientations.

Отримано: 22.02.2012 р.

УДК 159.923:613.42+316.346.2

В.А.Гупаловська, О.І.Володимирець

Психологічні особливості сексуальності чоловіків: результати емпіричного дослідження

Представлено результати емпіричного дослідження таких особливостей сексуальності чоловіків: сексуальна дозволеність, реалізованість, сексуальне лібідо, сексуальна задоволеність, установки стосовно сексуальності, сексуальні фантазії тощо. Досліджено взаємозв'язки деяких особистісних властивостей та акцентуацій характеру із особливостями сексуальності чоловіків. Здійснено порівняння особливостей ставлення до сексу та сексуальних проявів залежно від сімейного